

Journal of Society and Politics Essays

Vol 3, No 10 summer 2025
Journal Homepage: <https://sanad.iau.ir/journal/jsp>

Online ISSN:2981- 1236

Research Paper

The Impact of Intellectualism on Social and Political Developments in Contemporary Iran: A Study of the Works of Jalal Al-Ahmad and Ali Shariati

Hekmat Rahimi: Department of Political Science, Shi.C., Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Mohammad Reza Mohammadjani¹: Department of Political Science, Shi.C., Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Ahmad Reza Dastgheib: Department of Political Science, Shi.C., Islamic Azad University, Shiraz, Iran

Received: 2025/07/13 [PP 97-114](#) Accepted: 2025/09/17

Abstract

This research examines the influence of intellectuals on social and political developments in contemporary Iran, focusing on two prominent figures, Jalal Al-Ahmad and Ali Shariati. The research method was a qualitative and content analysis of the works of these two intellectuals. The results show that intellectuals, as an effective force in the formation of social and political awareness, have played a key role in criticizing the existing situation and guiding cultural developments. By criticizing Westernization and emphasizing the revival of national identity, Jalal Al-Ahmad has explained the negative effects of modernity and has tried to strengthen the cultural identity of society. His works, especially "Westernization", address the necessity of preserving national identity against Western culture. On the other hand, Ali Shariati, by emphasizing religious concepts and social justice, has promoted political and social awareness among the youth. Shariati, with his attractive and literary language, encourages the young generation to take social action. Intellectualism, given its rich history and contemporary challenges, can serve as an effective tool in achieving sustainable development and social justice in contemporary Iran. This phenomenon should be considered as a source of inspiration for future generations so that they can build a better and more just future for their society by relying on the principles of intellectualism. This research also examines the challenges and opportunities of intellectualism in the current conditions and emphasizes the need to review intellectual approaches. Ultimately, intellectualism, as a dynamic and evolving phenomenon, requires attention and support to help improve the social and political conditions of society.

Keywords: social and political developments, Jalal Al-Ahmad, Enlightenment, Ali Shariati.

Citation: rahime, Hekmat; Mohammadjani, Mohammad Reza; Dastgheib, Ahmad Reza; (2025). **The Impact of Intellectualism on Social and Political Developments in Contemporary Iran: A Study of the Works of Jalal Al-Ahmad and Ali Shariati.** Journal of Society and Politics, Vol 3, No 10, Shiraz, PP 97-114.

¹.Corresponding author: Mohammad Reza Mohammadjani, e-mail: Mr.mohamadjaani@iau.ac.com, phone: 09124235316

Extended Abstract

Introduction

Intellectualism has played a vital role in shaping cultural and political discourses in contemporary Iranian history. In the twentieth century, deep social, political, and cultural transformations, particularly the advent of modernity, posed challenges for intellectuals. The Constitutional Revolution and the Islamic Revolution served as historical turning points that redefined the role of intellectuals. Jalal Al-e-Ahmad and Ali Shariati are two prominent figures in this realm with differing perspectives. Al-e-Ahmad emphasizes the critique of Westernization and the necessity of preserving cultural identity, addressing the challenges posed by Western cultural influence in his work "Westoxication." In contrast, Shariati highlights the role of religion in social transformations and the responsibility of intellectuals in interpreting religious teachings, examining concepts such as justice and human rights within a religious framework. The conflict between tradition and modernity also raises the need for a reassessment of intellectual approaches. This research investigates the impacts of these two thinkers on contemporary discourses and their roles in social and political transformations.

Methodology

The research methodology serves as a fundamental pillar in scientific inquiries, determining the theoretical and practical framework of the study. This research examines the role of intellectualism in social and political transformations in Iran, focusing on the works of Jalal Al-e-Ahmad and Ali Shariati. The aim is to provide an in-depth analysis of the perspectives of these two thinkers using a qualitative and descriptive-analytical approach. Data is collected from credible sources, including primary works and secondary literature. Data analysis is conducted qualitatively using content analysis and documentary analysis methods. To enhance the credibility of the research, data triangulation and peer review methods are employed.

Research Findings

The research findings indicate that intellectualism in contemporary Iran, particularly through the lens of Jalal Al-e-Ahmad and Ali Shariati, has played a key role in shaping social and political awareness. Al-e-Ahmad, through his critique of Western culture and emphasis on national identity, drew attention to identity challenges, while Shariati, focusing on religion and social justice, inspired the youth towards social action. Both thinkers, with their differing approaches, contributed to enhancing national and social sentiments and guiding political transformations. The diversity of viewpoints and approaches is recognized as a strength within Iranian intellectualism and can facilitate the emergence of new and innovative perspectives. Ultimately, intellectualism must be continuously reevaluated to respond effectively to the changing needs of society and to aid in improving social and political conditions.

Conclusion

Intellectualism in contemporary Iran has acted as a key factor in shaping and guiding social and political changes. Jalal Al-e-Ahmad and Ali Shariati, through their critiques of the status quo and the presentation of novel perspectives, have contributed to enhancing social and political awareness in society. This research demonstrates that intellectualism can serve as a driving force for positive change and the strengthening of national identity. To leverage these positive impacts, there is a need for spaces for dialogue and exchange of ideas within society. Additionally, identifying and addressing the challenges and obstacles facing intellectualism is crucial for this phenomenon to more effectively respond to the changing needs of society and contribute to the improvement of social and political conditions. Intellectualism should be continuously reassessed to respond to the evolving needs of society and to foster an active and dynamic community where new and creative ideas can be freely expressed and discussed. In this way, intellectualism not only serves as a cultural phenomenon but also as a social and political force that can help shape an aware and thoughtful society, encouraging individuals to actively participate in social and political processes and to improve their own lives and those of their communities. Ultimately, intellectualism should function as an effective tool for

achieving sustainable development and social justice in contemporary Iran and should be regarded as a source of inspiration for future generations.

References

1. AL-Ahmad, Jalal. (1962). *Westernization*. Tehran. Ney Publishing House.
2. Boroujerdi, Mehrzad. (1998). *Iranian Intellectuals and the West*, translated by Jamshid Shirazi. Tehran: Farzan Rooz Publishing.
3. Chomsky, Noam. (2000). *Media Control: The Amazing Achievements of Advertising*. (Translated by Mohammad Gholami). 1st edition. Tehran. Alam Publications.
4. Hosseini, Reza. (1401). *Intellectual Criticism in Iran*. Tehran. Tehran University Press.
5. Shariati, Ali. (1960). *Hossein, the Heir of Adam*. Tehran. Amirkabir Publications.
6. Shariati, Ali. (1977). *Religion against Religion*. Tehran, Amir Kabir Publications.
7. Sharifi, Fatemeh. (1400). *The Role of Intellectuals in Political Discourses*. Tehran. Agah Publications.
8. Kazemi, Mehdi. (1402). *The Position of Intellectuals in Iranian Social Developments*. Tehran. Alam Publications.
9. Matin, Afshin. (2019). *Both East and West (Intellectual History of Iranian Modernity)*. Translated by Hassan Fasharaki. Tehran: Shiraz Publishing House, Our Book
10. Mahmoudi, Nasser. (2019). *Iranian Intellectuals and Culture*. Tehran. Kharazmi Publications.
11. Giddens, Anthony. (1990). *The Consequences of Modernity*. (Translated by Mohsen Salasi). 11th edition. Tehran. Markaz Publications.
12. Habermas, Jurgen. (1989). *The Structural Transformation of the Public Sphere*. (Translated by Jamal Mohammadi). 7th edition. Tehran. Afkar Publications.
13. Ahmadi, Yousef. (2019). "Criticism of Jalal Al-Ahmad's Theories on Modernity." *Quarterly Journal of Social Research*, Volume 12, Number 3, 45-62.
14. Ahmadi, Ali, Sedaghatifard, Mojtaba, and Shartian, Yaqoob. (1402). "Comparing the Role and Strategies of Intellectuals Before and After the Islamic Revolution in Iran's Political Development." *Quarterly Journal of Culture and Communication Studies*, Year 24, No. 63, 247-155.
15. Hatem, Ghaderi, *From Anti-Development Intellectualism to Hasty Assessments*, Jalal Al-Ahmad, *From Criticism to Mistakes in a Roundtable Discussion with Hatem Ghaderi and Masoud Jafari Jezi*, Andisheh Pouya Monthly, Issue 88, January 1402
16. Hosseini, Mehdi. (1400). "Intellectual Challenges in Contemporary Iran." *Cultural Studies*, Volume 15, Number 1, 78-95.
17. Khojasteh Rahimi, Reza. "Intellectualism and Technocratism, What Should Be Done with Jalal Al-Ahmad's Legacy?" *Monthly Andisheh Pouya*, No. 88, January 1402
18. Khosropanah, Hassan. (2015). "Ali Shariati and His Influence on Youth." *Journal of Contemporary Iranian History*, Volume 8, Number 2, 23-40.
19. Sajjadi, Farhad. (1401). "Social Criticism in the Works of Ali Shariati." *Journal of Humanities*, Volume 9, Number 3, 34-50.
20. Sowell, Thomas (1401). *Intellectuals and Society*, translated by Shervin Solati and Shayan Solati, Tehran, second edition, Gutenberg Publishing House.
21. Foroughi, Ali. (2017). "The Influence of Intellectuals on the Islamic Revolution." *Quarterly Journal of Political Studies*, Volume 10, Number 2, 15-30.
22. Mahmoudi, Sara. (1402). "The Role of Intellectuals in the Islamic Revolution." *Quarterly Journal of Social Studies*, Volume 11, Number 1, 101-120.
23. Momeni, Mohammad. (1400). "Criticism of National Identity in the Works of Jalal Al-Ahmad." *Journal of Literature and Culture*, Volume 6, Number 4, 55-70.
24. Mahidashti, Meysam and Zahedi Mazandarani, Mohammad Javad and Sajedi, Abdullah. (1402). "The Role of Intellectuals in Social Developments in Iran Between 1342 and 1357." *Quarterly Journal of Social Studies and Research in Iran*, Volume 12, Issue 1, 47-64.
25. Suzuki, Mina. (2023). "Tradition and Modernity: The Cultural Dilemmas of Asian Societies." *Asian Journal of Social Science*, 51(2), 123-145.
26. Johnson, Mark. (2021). "Social Capital and Political Change: The Role of

- Intellectuals.” *Journal of Political Sociology*, 29(4), 567-589.
27. McCoy, Alice, et al. (2021). “Globalization and Local Identities: The Cultural Impact of Westernization.” *Cultural Studies Review*, 27(1), 45-67.
28. Kim, Seong, et al. (2022). “Religion as a Catalyst for Social and Political Participation.” *Journal of Religion and Society*, 24(1), 78-99.
29. Frederick, Sarah, et al. (2022). “Cultural and Social Impacts of Modernity on Non-Western Societies.” *International Journal of Cultural Studies*, 25(3), 345-367.
30. McNeil, James, et al. (2023). “The Role of Religion In Social Movements In the Middle East.” *Middle Eastern Studies*, 59(1), 101-120.
31. Garcia, Ana, et al. (2022). “The Effects of Modernity on Social and Cultural Structures In Traditional Societies.” *Journal of Social Issues*, 78(4), 789-804.
32. Winter, Alexander, et al. (2023). “Cultural Capital and Political Participation In Diverse Societies.” *Political Behavior*, 45(2), 455-478.
33. Zarif, M. (2023). “Globalization and Local Cultures: Challenges for Iranian Intellectuals.” *Journal of Globalization Studies*, 14(2), 45-60.
34. Baker, R. (2022). “Intellectual Discourse in the Middle East: Historical Perspectives.” *Arab Studies Quarterly*, 44(3), 201-217.
35. Hosseini, A. (2023). “The Impact of Globalization on Iranian Cultural Identity.” *Iranian Journal of Cultural Studies*, 9(1), 75-90.

مقاله پژوهشی

تأثیر روشنفکری بر تحولات اجتماعی و سیاسی در ایران معاصر: مطالعه‌ای بر آثار جلال آل احمد و علی شریعتی

حکمت رحیمی: گروه علوم سیاسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران
محمد رضا محمدجانی^۱: گروه علوم سیاسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران
احمد رضا دستغیب: گروه علوم سیاسی، واحد شیراز، دانشگاه آزاد اسلامی، شیراز، ایران

دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۲ صص ۹۷-۱۱۴ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۶

چکیده

این تحقیق به بررسی تأثیر روشنفکری بر تحولات اجتماعی و سیاسی در ایران معاصر با تمرکز بر دو چهره برجسته، جلال آل احمد و علی شریعتی می‌پردازد. روش تحقیق به صورت تحلیل کیفی و محتوایی آثار این دو روشنفکر انجام شده است. نتایج نشان می‌دهد که روشنفکری به عنوان نیرویی مؤثر در شکل‌گیری آگاهی اجتماعی و سیاسی، نقشی کلیدی در نقد وضعیت موجود و هدایت تحولات فرهنگی ایفا کرده است. جلال آل احمد با انتقاد از غرب‌زدگی و تأکید بر احیای هویت ملی، به تبیین تأثیرات منفی مدرنیته پرداخته و تلاش کرده است تا هویت فرهنگی جامعه را تقویت کند. آثار او، به ویژه «غرب‌زدگی» به ضرورت حفظ هویت ملی در برابر فرهنگ غربی می‌پردازد. از سوی دیگر، علی شریعتی با تأکید بر مفاهیم دینی و عدالت اجتماعی، آگاهی سیاسی و اجتماعی را در میان جوانان ترویج کرده است. شریعتی با زبان جذاب و ادبی خود، نسل جوان را به عمل اجتماعی ترغیب می‌کند. روشنفکری، با توجه به تاریخچه غنی و چالش‌های معاصر، می‌تواند به عنوان یک ابزار مؤثر در دستیابی به توسعه پایدار و عدالت اجتماعی در ایران معاصر عمل کند. این پدیده باید به عنوان یک منبع الهام‌بخش برای نسل‌های آینده در نظر گرفته شود تا آن‌ها بتوانند با تکیه بر اصول روشنفکری، به ساختن آینده‌ای بهتر و عادلانه‌تر برای جامعه خود بپردازند. این تحقیق همچنین به بررسی چالش‌ها و فرصت‌های روشنفکری در شرایط کنونی می‌پردازد و ضرورت بازنگری در رویکردهای روشنفکری را تأکید می‌کند. در نهایت روشنفکری به عنوان پدیده‌ای پویا و در حال تحول، نیازمند توجه و حمایت است تا به بهبود شرایط اجتماعی و سیاسی جامعه کمک کند.

واژه‌های کلیدی: تحولات اجتماعی و سیاسی، جلال آل احمد، روشنفکری، علی شریعتی.

استناد: حکمت، رحیمی؛ محمدجانی، محمد رضا؛ دستغیب، احمد رضا؛ (۱۴۰۴). تأثیر روشنفکری بر تحولات اجتماعی و سیاسی در ایران معاصر: مطالعه‌ای بر آثار جلال آل احمد و علی شریعتی. فصلنامه جستارهای جامعه و سیاست، سال ۳، شماره ۱۰، شیراز، صص ۹۷-۱۱۴.

^۱. نویسنده مسئول: محمد رضا محمدجانی، پست الکترونیک: Mr.mohamadjaani@iau.ac.com تلفن: ۰۹۱۲۴۲۳۵۳۱۶

۱- مقدمه

روشنفکری به عنوان یک پدیده اجتماعی و فرهنگی، به معنای تلاش برای فهم و تبیین مسائل اجتماعی، سیاسی و فرهنگی از طریق تحلیل انتقادی و علمی است. این مفهوم در ایران از زمان مشروطه به بعد به طور جدی تری مطرح شد و روشنفکران به عنوان پیشگامان تغییرات اجتماعی و سیاسی شناخته شدند. در این راستا، روشنفکران ایرانی تلاش کردند تا با نقد وضعیت موجود و معرفی ایده‌های نوین، به بهبود شرایط اجتماعی و سیاسی جامعه کمک کنند. تاریخ روشنفکری در ایران به دوران مشروطه (۱۲۸۵-۱۲۹۰) برمی‌گردد که در آن زمان، روشنفکران با تأکید بر حقوق بشر، آزادی و عدالت اجتماعی، به مبارزه با استبداد و ظلم پرداختند. این دوره، زمینه‌ساز شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی و سیاسی بعدی شد و روشنفکران به عنوان کاتالیزورهای تغییر در جامعه شناخته شدند. روشنفکری در ایران به عنوان یک پدیده اجتماعی، نه تنها به دنبال تبیین و تحلیل مسائل موجود است، بلکه در تلاش است تا با نقد وضعیت موجود، به ایجاد تغییرات اجتماعی و سیاسی کمک کند. این پدیده به‌ویژه در دوران مشروطه، به عنوان یک نیروی محرکه در برابر استبداد و ظلم عمل کرده است. روشنفکران با تأکید بر حقوق بشر و عدالت اجتماعی، توانسته‌اند به شکل‌گیری آگاهی اجتماعی و سیاسی در جامعه کمک کنند. این آگاهی، به عنوان یک عامل کلیدی در تحولات اجتماعی و سیاسی، می‌تواند زمینه‌ساز تغییرات مثبت در جامعه باشد.

جلال آل احمد ادیبی مورد توجه و اثرگذار در ادبیات معاصر ایران می باشد و به دلیل خصوصیت‌های فردی و شرایط اجتماعی زمانه، او از جمله افرادی است مورد توجه و بحث خیلی از مردم قرار گرفته است. از مهم ترین ویژگی های نوشته های جلال آل احمد این است که بیشتر از آنکه از مشخصه های داستانی و ادبی داشته باشند از ویژگی تاریخی و اصیل بودن برخوردار می باشد از همین روی تاریخ و فرهنگ زمانه جلال آل احمد را می توان در آثار و کتاب های او خواند و دریافت. دکتر علی شریعتی شخصیتی است که امروز نیز دیدگاه‌ها، آراء و اندیشه‌های او مورد بحث و بازخوانی قرار می‌گیرد. در دوران حیات وی نیز جلسات سخنرانی و کلاس‌های درس او محلی برای طرح مسائل و بحث‌های مختلف بود. از جهان‌بینی توحیدی، دیالکتیک توحیدی و فلسفه‌ی تاریخ که شریعتی براساس دین اسلام ارائه می‌دهد و از مجموع سخنرانی‌های وی می‌توان اصول اندیشه‌های او را درباره انسان، جامعه و انقلاب استنباط نمود.

در این زمینه، جلال آل احمد و علی شریعتی به عنوان دو چهره بارز روشنفکری، نظرات و دیدگاه‌های متفاوتی درباره جایگاه روشنفکران و تأثیر آن‌ها بر تحولات اجتماعی و سیاسی ایران ارائه داده‌اند. جلال آل احمد در آثار خود به نقد غرب‌زدگی و تأثیرات منفی آن بر هویت فرهنگی ایرانیان می‌پردازد و بر این باور است که روشنفکران باید به عنوان نگهبانان فرهنگ ملی عمل کنند. او در کتاب «غرب‌زدگی» به تحلیل چالش‌های ناشی از نفوذ فرهنگ غرب و ضرورت بازگشت به هویت فرهنگی می‌پردازد. علی شریعتی به نقش دین در تحول اجتماعی و مسئولیت روشنفکران در تفسیر و ترویج آموزه‌های دینی تأکید دارد. شریعتی معتقد است که دین می‌تواند به عنوان یک نیروی محرکه در تغییرات اجتماعی عمل کند و روشنفکران باید به عنوان مفسران دین، نقش فعالی در جامعه ایفا کنند.

آل احمد و شریعتی دو اندیشمندی هستند که با آثار و اندیشه‌های خود تأثیر شگرفی بر ادبیات سیاسی، اجتماعی ایران در جهت تهییج افکار مردم گذاشته‌اند. آشنایی با اندیشه‌های این دو نفر آشنایی با تغییر و تحولاتی که روشنفکری ایران از بعد از مشروطه و در دوران معاصر بر عمل و نظر نخبگان و مردمان عادی این سرزمین گذاشته است. اگر فضای فکری ایران در دهه ۱۳۴۰ زیر تسلط جلال آل احمد بود، فضای دهه ۱۳۵۰ بی شک به شریعتی تعلق داشت. آل احمد با شامه تیز خود گرفتاری های اجتماعی را که روشنفکران ایران با آن روبرو بودند ادیبانه تشریح کرد، اما راه حلی پیش پا نهداد. ولی شریعتی خود را با مسائل نظری و راه حل‌های علمی تغییر دادن این وضع دشوار مشغول ساخت. گفتمان اصلی او «بازگشت به خویش» دنباله گفتمان غرب‌زدگی آل احمد بود (بروجردی، ۱۳۷۷: ۱۶۷).

روشنفکری در ایران با چالش‌های متعددی روبه‌رو بوده است. تضاد بین سنت و مدرنیته، یکی از این چالش‌هاست که همواره روشنفکران را در موقعیتی دشوار قرار داده است (چامسکی، ۲۰۰۰: ۶۳). این تضاد نیاز به تجدید نظر در رویکردهای روشنفکری و ضرورت ایجاد گفتمان‌های جدید برای پاسخگویی به نیازهای جامعه معاصر ایران را مطرح می‌کند.

۲- پیشینه تحقیق

تحقیقات متعددی در زمینه تأثیر روشنفکران بر تحولات اجتماعی و سیاسی در ایران معاصر از سوی نویسندگان مختلف تاکنون به چاپ رسیده است در ادامه به معرفی چند نمونه از مهم ترین آثار موجود پرداخته و نوآوری های پژوهش حاضر را بر می شماریم.

۱- کتاب روشنفکران ایرانی و غرب اثر مهرزاد بروجردی، به چگونگی برخورد روشنفکران ایرانی با دنیای غرب از گذشته تا کنون بررسی و تشریح می کند و نشان می دهد که تلاش برای تعبیه یک هویت اصیل چگونه در کانون توجه آنها قرار داشته است.

۲- کتاب هم شرقی، هم غربی (تاریخ روشنفکری مدرنیته ایرانی) اثر افشین متین، نوعی تاریخ روشنفکری است که به متفکران با نفوذ و روابط فکری آنان با یکدیگر می پردازد.

۳- نقش روشنفکران در تحولات اجتماعی ایران بین سالهای ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۷، نوشته میثم ماهیدشتی و محمدجواد زاهدی مازندرانی و عبدالله ساجدی (۱۴۰۲)، یافته های این پژوهش حاکی از آن است که در فاصله سالهای ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۷ نسل سوم روشنفکران را می توان ذیل سه گفتمان روشنفکران چپ، لیبرال و مذهبی قرار داد. با مطالعه این گفتمان دیده می شود که با بسته شدن فضای عمومی و انسداد سیاسی در جامعه پس از سال ۱۳۴۲، روشنفکران با تغییر در رویه خود به همگرایی بیشتر با هدف تغییر در وضعیت موجود روی آوردند.

۴- مقایسه نقش و راهبردهای روشنفکران قبل و بعد از انقلاب اسلامی در توسعه سیاسی ایران، نوشته علی احمدی، مجتبی صدافتی فرد و یعقوب شربتیان، این پژوهش به مقایسه نقش و راهبردهای روشنفکران قبل و بعد از انقلاب اسلامی در توسعه سیاسی ایران است و در همین راستا، نقش روشنفکران چهار نسل متفاوت اول، دوم، سوم و چهارم مورد بررسی قرار گرفته است.

اما پژوهش حاضر به بررسی این مسئله می پردازد که چگونه جلال آل احمد و علی شریعتی با رویکردهای مختلف به تحلیل و نقد وضعیت اجتماعی و سیاسی ایران پرداخته و چه تأثیری بر گفتمان های معاصر گذاشته اند. هدف این مطالعه، درک عمیق تر از نقش روشنفکران در شکل دهی به گفتمان های اجتماعی و سیاسی و بررسی تفاوت ها و شباهت های رویکردهای این دو اندیشمند در مواجهه با چالش های جامعه ایرانی است. تحلیل آثار این دو روشنفکر می تواند به درک بهتر چالش ها و فرصت های موجود در عرصه روشنفکری ایران کمک کند و اهمیت نقش روشنفکران در تحولات اجتماعی و سیاسی را به تصویر بکشد.

۳- روش شناسی تحقیق

روش شناسی تحقیق به عنوان یکی از ارکان اساسی در پژوهش های علمی، چارچوب نظری و عملی تحقیق را تعیین می کند. این تحقیق به بررسی نقش روشنفکری در تحولات اجتماعی و سیاسی ایران با تأکید بر آثار جلال آل احمد و علی شریعتی می پردازد. هدف این پژوهش، تحلیل عمیق دیدگاه های این دو اندیشمند و تأثیر آن ها بر تحولات اجتماعی و سیاسی ایران است. برای دستیابی به این هدف، از یک رویکرد کیفی و توصیفی-تحلیلی استفاده می شود که به پژوهشگران امکان می دهد تا به درک عمیق تری از پدیده های اجتماعی و فرهنگی دست یابند. برای جمع آوری داده ها، از منابع معتبر و متنوع استفاده می شود. آثار جلال آل احمد و علی شریعتی به عنوان منابع اصلی تحقیق، شامل کتاب ها، مقالات و سخنرانی های آن ها است که به تحلیل و نقد شرایط اجتماعی و فرهنگی ایران پرداخته اند. بررسی این متون به شناسایی مضامین کلیدی و تحلیل دقیق تر آن ها کمک می کند. همچنین، مقالات و کتاب های منتشر شده در زمینه روشنفکری، دین و سیاست در ایران، به ویژه در سال های اخیر، به عنوان منابع ثانویه برای درک بهتر از زمینه های نظری و تجربی تحقیق مورد استفاده قرار می گیرند. این منابع به پژوهشگران کمک می کنند تا با دیدگاه های مختلف و تحلیل های موجود آشنا شوند. تحلیل داده ها در این تحقیق به صورت کیفی و با استفاده از روش های تحلیل محتوا و تحلیل اسنادی انجام می شود. روش تحلیل محتوا به بررسی و استخراج مضامین کلیدی از متون می پردازد و با تحلیل آثار آل احمد و شریعتی، مضامینی نظیر نقد غرب زدگی، دین و سیاست، و تضاد سنت و مدرنیته شناسایی و تحلیل می شوند. این تحلیل به درک عمیق تری از دیدگاه های این دو اندیشمند و تأثیر آن ها بر جامعه ایرانی کمک می کند.

همچنین، تحلیل اسنادی به بررسی و تحلیل مستندات تاریخی و اجتماعی می پردازد و به پژوهشگران این امکان را می دهد که ارتباطات تاریخی و اجتماعی را به طور دقیق تری بررسی کنند. برای افزایش اعتبار و روایی تحقیق، از روش های تثبیت داده ها و بازبینی هم تا استفاده می شود. با استفاده از منابع متعدد و متنوع، سعی می شود تا داده ها و نتایج به دست آمده از تحقیق به طور مستقل تأیید شوند. این کار به افزایش اعتبار نتایج کمک می کند و اطمینان حاصل می کند که یافته ها به طور جامع و دقیق منعکس شده اند. همچنین، نتایج تحقیق به وسیله پژوهشگران دیگر در این حوزه مورد بررسی و ارزیابی قرار می گیرد تا شفافیت و اعتبار نتایج بیشتر شود.

۴- چارچوب نظری

روشنفکری به عنوان یک پدیده اجتماعی و فرهنگی در تاریخ معاصر ایران، نقشی کلیدی در شکل دهی به گفتمان‌های سیاسی و اجتماعی ایفا کرده است. این پدیده در شرایط خاص تاریخی و اجتماعی ایران، به‌ویژه در قرن بیستم، با چالش‌ها و تحولات متعددی روبه‌رو بوده است. جلال آل احمد و علی شریعتی به عنوان دو چهره بارز روشنفکری، نظرات و دیدگاه‌های متفاوتی درباره جایگاه روشنفکران و تأثیر آن‌ها بر تحولات اجتماعی و سیاسی ایران ارائه داده‌اند. این فصل به تحلیل نظریات و مفاهیم کلیدی مرتبط با روشنفکری و تأثیر آن بر جامعه ایرانی می‌پردازد.

۴-۱- نظریه روشنفکری

نظریه روشنفکری به بررسی نقش نخبگان فکری در شکل دهی به گفتمان‌های اجتماعی و سیاسی می‌پردازد. روشنفکران به عنوان افرادی که توانایی تحلیل و نقد شرایط اجتماعی را دارند، می‌توانند در فرآیند تغییرات اجتماعی و فرهنگی تأثیرگذار باشند (هابرماس، ۱۹۸۹، ترجمه محمدی: ۳۶۱). در نظریه خود به نقش حوزه عمومی و اهمیت گفتگو در فرآیند دموکراتیک اشاره می‌کند. به اعتقاد او، روشنفکران باید به عنوان واسطه‌هایی بین قدرت و جامعه عمل کنند و نقش انتقادی خود را در مواجهه با نابرابری‌ها و بی‌عدالتی‌ها ایفا نمایند. در ایران، روشنفکری به‌ویژه در دوره‌های حساس تاریخی مانند انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی به عنوان نیروی محرکه تغییرات اجتماعی عمل کرده است (محمدی، ۱۳۹۹: ۱۱۲). این نقش به‌ویژه در آثار جلال آل احمد و علی شریعتی نمایان است، جایی که هر یک از آن‌ها به نوعی به تحلیل و نقد شرایط اجتماعی و فرهنگی ایران پرداخته‌اند.

۴-۲- نقد غرب‌زدگی

نقد غرب‌زدگی یکی از محورهای اصلی تفکر جلال آل احمد است. او در کتاب «غرب‌زدگی» (۱۳۴۱) به تأثیرات منفی فرهنگ غرب بر هویت فرهنگی ایرانیان اشاره می‌کند و بر ضرورت بازگشت به هویت ملی تأکید دارد. آل احمد معتقد است که نفوذ فرهنگ غرب نه تنها به تضعیف هویت ملی منجر شده، بلکه باعث بروز بحران‌های اجتماعی و فرهنگی نیز گردیده است (آل احمد، ۱۳۴۱: ۹۹). این نقد در شرایطی که فرهنگ غرب به سرعت در حال نفوذ به زندگی اجتماعی و فرهنگی ایران بود، اهمیت بیشتری پیدا کرد. به علاوه، این نقد به عنوان یک واکنش به مدرنیته و چالش‌های ناشی از آن، می‌تواند به عنوان یک چارچوب نظری برای تحلیل دیدگاه‌های آل احمد در مواجهه با مدرنیته و تأثیرات آن بر جامعه ایرانی مورد استفاده قرار گیرد (محمدی، ۱۳۹۹: ۱۲۳). در سال‌های اخیر، مطالعات جدیدی در این زمینه انجام شده است که به تحلیل پیامدهای فرهنگی و اجتماعی غرب‌زدگی می‌پردازند. به عنوان مثال، مک‌کوی و همکاران (۲۰۲۱) در مطالعه‌ای به بررسی تأثیرات جهانی‌سازی بر هویت‌های محلی و چالش‌های ناشی از آن پرداخته‌اند (McCoy et al., 2021: 45-67). همچنین، فردریک و همکاران (۲۰۲۲) در تحقیقی به بررسی تأثیرات فرهنگی و اجتماعی مدرنیته بر جوامع غیرغربی پرداخته‌اند و به چالش‌های هویتی ناشی از آن اشاره کرده‌اند (Frederick et al., 2022: 345-367).

۴-۳- دین و سیاست

علی شریعتی به بررسی رابطه دین و سیاست و نقش دین در تغییرات اجتماعی می‌پردازد. او معتقد است که دین می‌تواند به عنوان یک نیروی محرکه در فرآیند تحول اجتماعی عمل کند و روشنفکران باید به عنوان مفسران دین، نقش فعالی در جامعه ایفا کنند (شریعتی، ۱۳۵۰: ۸۷). شریعتی در آثار خود به بررسی مفاهیم عدالت، آزادی و حقوق بشر در بستر دین می‌پردازد و بر این اساس، به نقد شرایط اجتماعی و اقتصادی جامعه ایرانی می‌پردازد (حسینی، ۱۴۰۱: ۱۲۴). شریعتی به‌ویژه بر این نکته تأکید دارد که دین باید به عنوان یک نیروی اجتماعی و فرهنگی در خدمت تحقق عدالت اجتماعی و حقوق بشر قرار گیرد. او معتقد است که روشنفکران باید با تفسیر صحیح آموزه‌های دینی، به ترویج ارزش‌های انسانی و اجتماعی بپردازند (شریعتی، ۱۳۵۰: ۱۰۳).

مطالعات اخیر نشان می‌دهد که دین می‌تواند نقش مهمی در فرآیندهای اجتماعی و سیاسی ایفا کند. کیم و همکاران (۲۰۲۲) در تحقیقی به بررسی تأثیر دین بر مشارکت اجتماعی و سیاسی در جوامع معاصر پرداخته‌اند و نتیجه‌گیری کرده‌اند که دین می‌تواند به عنوان یک عامل تسهیل‌کننده در فرآیندهای اجتماعی عمل کند (Kim et al., 2022: 78-99). همچنین، مک‌نیل و همکاران (۲۰۲۳) به بررسی نقش

دین در تحولات اجتماعی و سیاسی در خاورمیانه پرداخته و به تأثیرات آن بر جنبش‌های اجتماعی اشاره کرده‌اند (McNeil et al., 2023:101-120).

۴-۴- تضاد سنت و مدرنیته

تضاد بین سنت و مدرنیته یکی از چالش‌های اساسی در جامعه ایرانی است که روشنفکران را در موقعیتی دشوار قرار داده است. چامسکی (۲۰۰۰) به بررسی این تضاد و تأثیر آن بر فرآیندهای اجتماعی و فرهنگی می‌پردازد. این تضاد به‌ویژه در آثار آل احمد و شریعتی نمایان است و می‌تواند به‌عنوان یک محور اصلی در تحلیل رویکردهای آن‌ها به مسائل اجتماعی و فرهنگی ایران مورد استفاده قرار گیرد. آل احمد و شریعتی هر یک به‌نحوی به این تضاد پرداخته و تلاش کرده‌اند تا راه‌حلی برای آن ارائه دهند. آل احمد با تأکید بر ضرورت بازگشت به هویت ملی و فرهنگی، به نقد فرهنگ غرب می‌پردازد، در حالی که شریعتی بر این باور است که دین می‌تواند به‌عنوان یک نیروی محرکه در فرآیند مدرنیزاسیون و تحول اجتماعی عمل کند (شریعتی، ۱۳۵۶: ۹۶).

تحقیقات جدیدتر نیز به بررسی چالش‌های ناشی از این تضاد پرداخته‌اند. سوزوکی (۲۰۲۳) در مطالعه‌ای به تحلیل تضاد بین سنت و مدرنیته در جوامع آسیایی پرداخته و تأثیرات آن را بر هویت‌های فرهنگی بررسی کرده است (Suzuki, 2023:123-145). همچنین، گارسیا و همکاران (۲۰۲۲) در تحقیقی به بررسی تأثیرات مدرنیته بر ساختارهای اجتماعی و فرهنگی در جوامع سنتی پرداخته‌اند (Garcia et al., 2022:789-804).

تلاش این روشنفکران که کوشیدند با تفسیر تجددستیز خود، صورت امکان دیگری از توسعه مبتنی بر سنت عرضه کنند، نتیجه‌ای جز ایدئولوژیک کردن حیات فرهنگی با تشبث به گفتمان‌های هویتی ختم نشد. عمده محققان و دانشوران بر این باورند که نقش جلال آل احمد و علی شریعتی در فضای سیاسی و اجتماعی جامعه ایرانی نقشی مخرب و بازدارنده در روند تحولات سیاسی و اجتماعی بوده است. ایفای چنین نقشی توسط این روشنفکران ما را به آنچه توماس سوئل، نظریه پرداز آمریکایی، در کتاب (روشنفکران و جامعه: آنجا که روشنفکران خطا می‌کنند) نوشته رهنمون می‌سازد، آنجا که سوئل بر خطاهای روشنفکری تمرکز کرده و نشان می‌دهد که تا چه حد روشنفکران می‌توانند در نسخه‌های خود برای تحولات جامعه، نه تنها اشتباه کنند، بلکه اشتباهات فاحش و فاجعه باری را خلق کنند.

۵ - نظریه‌های اجتماعی معاصر

نظریه‌های اجتماعی معاصر، از جمله نظریه‌های گیدنز و بوردیو، می‌توانند به درک بهتر از نقش روشنفکران در جامعه معاصر ایران کمک کنند. گیدنز (۱۹۹۰) به بررسی پیامدهای مدرنیته و تأثیر آن بر هویت اجتماعی می‌پردازد. او بر این باور است که مدرنیته نه تنها به تغییرات اجتماعی منجر می‌شود، بلکه به بازتعریف هویت‌های اجتماعی نیز کمک می‌کند.

بوردیو (۱۹۹۱) نیز به تحلیل قدرت و سرمایه فرهنگی در جامعه می‌پردازد و بر این نکته تأکید دارد که روشنفکران باید به‌عنوان حاملان سرمایه فرهنگی، نقش مهمی در تغییرات اجتماعی ایفا کنند. این نظریات می‌توانند به تحلیل چالش‌ها و فرصت‌های موجود در عرصه روشنفکری ایران کمک کنند.

مطالعات اخیر نیز به بررسی نظریه‌های اجتماعی و تأثیر آن‌ها بر تحولات اجتماعی پرداخته‌اند. جانسون (۲۰۲۱) در تحقیقی به بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر تحولات سیاسی و اجتماعی در جوامع معاصر پرداخته و به نقش روشنفکران در این فرآیند اشاره کرده است (Johnson, 2021:567-589). همچنین، وینتر و همکاران (۲۰۲۳) در مطالعه‌ای به بررسی تأثیرات سرمایه فرهنگی بر مشارکت سیاسی در جوامع مختلف پرداخته‌اند (Winter et al., 2023:455-478).

در نهایت، روشنفکری در ایران به‌عنوان یک پدیده پیچیده و چندبعدی، نیازمند تحلیل‌های عمیق و چندجانبه است. جلال آل احمد و علی شریعتی هر دو به‌عنوان نمایندگان بارز روشنفکری ایرانی، با رویکردهای متفاوت خود، به نقد شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جامعه پرداخته‌اند. آل احمد با تأکید بر هویت ملی و نقد فرهنگ غرب، به دنبال احیای ارزش‌های فرهنگی و ملی است، در حالی که شریعتی با تأکید بر دین و عدالت اجتماعی، به دنبال ایجاد تغییرات بنیادین در جامعه است. این دو رویکرد، هر کدام به‌نحوی به چالش‌های مدرنیته و تأثیرات آن بر جامعه ایرانی پاسخ می‌دهند. در حالی که آل احمد به نقد غرب‌زدگی و تأثیرات منفی آن بر هویت ملی می‌پردازد، شریعتی به دنبال استفاده از آموزه‌های دینی برای تحقق عدالت اجتماعی و حقوق بشر است. این تضاد و تعامل بین سنت و مدرنیته، به‌ویژه در جوامع در حال توسعه مانند ایران، همواره موضوعی چالش برانگیز و مورد بحث بوده است. تحقیقات جدید در این زمینه نشان می‌دهد که دین و فرهنگ می‌توانند به‌عنوان عوامل تسهیل‌کننده در فرآیندهای اجتماعی و سیاسی عمل کنند. این یافته‌ها می‌توانند به روشنفکران و پژوهشگران کمک کند تا با درک بهتر از شرایط اجتماعی و فرهنگی، راهکارهای مؤثرتری برای حل چالش‌های موجود ارائه دهند. در

نهایت، روشنفکری در ایران نه تنها به عنوان یک پدیده اجتماعی، بلکه به عنوان یک نیروی محرکه برای تغییرات اجتماعی و فرهنگی، نیازمند توجه و بررسی بیشتر است. این امر می تواند به درک عمیق تری از چالش ها و فرصت های موجود در عرصه روشنفکری و تأثیر آن بر تحولات اجتماعی و سیاسی ایران منجر شود.

۶- تحلیل و بحث

۶-۱- مفهوم روشنفکری و تاریخچه آن در ایران

با وقوع انقلاب مشروطه در سال ۱۲۸۵ که یکی از اتفاقات مهم و سرنوشت ساز تاریخ کشور ایران می باشد. جامعه ایران برای نخستین بار در برابر قدرت طلبی و استبداد طلبی شاه حرف از حکومت مبتنی بر قانون، تاسیس عدالت خانه، حکومت مشروطه، نظام پارلمانی، دموکراسی و آزادی به میان آورد. خودکامگی و کنترل بیش از حد ایران مورد نفرت مردم علی الخصوص طبقه روشنفکران شده بود. با پیروز شدن انقلاب مشروطه در اصل اندیشه قانون خواهی و دموکراسی به نتیجه نرسید و گروه های مختلف، انجمن هایی به وجود آمد که خود عامل ایجاد شرایط بی نظمی در جامعه شد. در حقیقت پس از انقلاب مشروطه در ایران شرایطی پیش آمد که فرد در جامعه علی رغم قانون و با توجه به منافع شخصی خودش عمل می کرد. روشنفکری به عنوان یک پدیده اجتماعی و سیاسی در تاریخ معاصر ایران، نقشی محوری در شکل دهی به گفتمان های فرهنگی و سیاسی ایفا کرده است. در قرن بیستم، ایران با تحولات عمیق اجتماعی، سیاسی و فرهنگی مواجه بود که تأثیرات قابل توجهی بر عرصه روشنفکری گذاشت. ورود مدرنیته و تأثیرات آن بر جامعه ایرانی، چالش ها و نارضایتی هایی را به وجود آورد که روشنفکران به دنبال تحلیل و نقد آن ها بودند (گیدنز، ۱۹۹۰: ۹۷). انقلاب مشروطه و انقلاب اسلامی به عنوان دو نقطه عطف تاریخی، زمینه ساز ظهور نظریات جدید و بازتعریف نقش روشنفکران در جامعه شدند (هابرماس، ۱۹۸۹: ۱۱۲).

۶-۲- جلال آل احمد: نقد غرب زدگی و هویت ملی

جلال آل احمد به عنوان یکی از مهم ترین روشنفکران معاصر ایران، با نقد عمیق غرب زدگی و تأکید بر هویت ملی، به بررسی چالش های اجتماعی و فرهنگی ایران پرداخت. او در اثر معروف خود «غرب زدگی» (۱۳۴۱) به نقد تأثیرات منفی مدرنیته و فرهنگ غربی بر جامعه ایرانی می پردازد. آل احمد معتقد است که این تأثیرات، باعث از دست رفتن ارزش های فرهنگی و اجتماعی ایران شده و جامعه را به سوی بحران هویتی سوق داده است (آل احمد، ۱۳۴۱: ۹۵). او با تأکید بر ضرورت بازگشت به ارزش های سنتی و ملی، سعی در احیای هویت ایرانی داشت. این رویکرد او، به ویژه در دهه های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰، تأثیر قابل توجهی بر جنبش های اجتماعی و سیاسی آن زمان داشت و به شکل گیری انتقادات اجتماعی و سیاسی در آن دوران کمک کرد (مومنی، ۱۴۰۰: ۵۵، ۷۰). نقد آل احمد به غرب زدگی و تأکید بر هویت ملی، نشان دهنده یک واکنش عمیق به تأثیرات منفی مدرنیته و جهانی سازی بر فرهنگ ایرانی است. او با بیان اینکه هویت ملی و فرهنگی باید در برابر تأثیرات خارجی محافظت شود، به نوعی به احیای ارزش های سنتی و ملی پرداخته است. این رویکرد، به ویژه در شرایطی که جامعه ایرانی در حال تجربه تغییرات سریع اجتماعی و فرهنگی بود، به عنوان یک واکنش طبیعی و منطقی به نظر می رسد. نقد آل احمد می تواند به عنوان یک نقطه آغاز برای بحث های عمیق تر درباره هویت ملی و فرهنگی در عصر مدرنیته مورد استفاده قرار گیرد.

۶-۳- علی شریعتی: دین و عدالت اجتماعی

علی شریعتی به عنوان یکی از مهم ترین روشنفکران اسلامی، با تأکید بر دین و نقش آن در تحولات اجتماعی، سعی در احیای تفکر اسلامی و تبیین آن در قالبی مدرن داشت. او با استفاده از مفاهیم اسلامی و اجتماعی، به تحلیل مسائل جامعه ایرانی پرداخت و به ویژه در آثارش، نظیر «حسین، وارث آدم» (۱۳۴۹) و «مذهب علیه مذهب» (۱۳۵۰)، به بررسی تضادهای اجتماعی و سیاسی و نقش دین در مبارزه با ظلم و استبداد پرداخت (شریعتی، ۱۳۴۹: ۶۹). شریعتی با تأکید بر عدالت اجتماعی و آزادی، به ترویج اندیشه های انقلابی پرداخت و توانست جوانان و طبقات مختلف اجتماعی را به سمت جنبش های سیاسی و اجتماعی جذب کند. او در تلاش برای ایجاد یک هویت اسلامی-ایرانی، به ویژه در میان نسل جوان، نقش بسزایی داشت (خسروپناه، ۱۳۹۴: ۲۳، ۴۰). شریعتی با تأکید بر دین به عنوان یک نیروی محرکه اجتماعی، به دنبال تبیین نقش دین در ایجاد تغییرات اجتماعی و سیاسی بود. او با استفاده از مفاهیم اسلامی، سعی در تحلیل و تبیین واقعیت های اجتماعی و سیاسی ایران داشت. این رویکرد، به ویژه در شرایطی که جامعه ایرانی در حال تجربه تحولات عمیق اجتماعی و سیاسی بود، به عنوان یک راهکار مؤثر برای جذب جوانان و طبقات مختلف اجتماعی عمل کرد. شریعتی با تأکید بر عدالت اجتماعی و آزادی، توانست به عنوان یک پیشگام در عرصه روشنفکری اسلامی شناخته شود و تأثیرات عمیقی بر نسل جوان و فعالان سیاسی بگذارد.

۶-۴- مقایسه بین جلال آل احمد و علی شریعتی

جلال آل احمد و علی شریعتی هر دو از چهره‌های برجسته روشنفکری ایران هستند، اما رویکردهای آن‌ها در تحلیل مسائل اجتماعی و فرهنگی متفاوت است. آل احمد بیشتر بر نقد غرب‌زدگی و تأکید بر هویت ملی تمرکز دارد، در حالی که شریعتی بر نقش دین و عدالت اجتماعی تأکید می‌کند. آل احمد با انتقاد از تأثیرات منفی فرهنگ غربی بر جامعه ایرانی، به دنبال احیای ارزش‌های سنتی و ملی است. او معتقد است که جامعه باید به ریشه‌های فرهنگی خود بازگردد و از تأثیرات منفی مدرنیته و جهانی‌سازی محافظت کند. در مقابل، شریعتی بر این باور است که دین می‌تواند به عنوان یک نیروی محرکه برای تغییرات اجتماعی و سیاسی عمل کند و جوانان را به سمت عدالت و آزادی هدایت کند. او به دنبال ایجاد یک هویت اسلامی-ایرانی است که بتواند در برابر چالش‌های اجتماعی و سیاسی ایستادگی کند. در حالی که آل احمد بیشتر به نقد وضعیت موجود و احیای هویت ملی می‌پردازد، شریعتی به دنبال ایجاد یک جنبش اجتماعی بر اساس اصول اسلامی و عدالت اجتماعی است. این تفاوت‌ها نشان‌دهنده تنوع در رویکردهای روشنفکری در ایران است و هر یک از آن‌ها می‌تواند به عنوان یک منبع الهام برای نسل‌های آینده عمل کند. مقایسه بین جلال آل احمد و علی شریعتی نشان‌دهنده تنوع در رویکردهای روشنفکری در ایران است. هر یک از این روشنفکران با توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی خود، به تحلیل و تبیین مسائل پرداخته‌اند. این تنوع در رویکردها می‌تواند به عنوان یک نقطه قوت در روشنفکری ایران محسوب شود و به شکل‌گیری دیدگاه‌های جدید و نوآورانه کمک کند. همچنین، این مقایسه می‌تواند به پژوهشگران و فعالان اجتماعی کمک کند تا از تجربیات و نظرات این دو چهره برجسته بهره‌برداری کنند و در جهت بهبود شرایط اجتماعی و سیاسی جامعه گام بردارند.

۶-۵- تأثیر روشنفکران بر جنبش‌های اجتماعی

تحلیل نقش روشنفکران در تحولات اجتماعی و سیاسی ایران نشان می‌دهد که آن‌ها به عنوان کاتالیزورهای تغییر، توانسته‌اند زمینه‌ساز جنبش‌های اجتماعی و سیاسی مؤثری باشند. آثار آل احمد و شریعتی، به‌ویژه در آستانه انقلاب اسلامی ۱۳۵۷، به عنوان منابع الهام‌بخش برای جوانان و فعالان سیاسی عمل کرد. این روشنفکران با نقد وضعیت موجود و ارائه راهکارهایی برای بهبود شرایط اجتماعی، توانستند به تقویت آگاهی اجتماعی و سیاسی در جامعه کمک کنند (محمودی، ۱۳۹۹: ۱۲۵). آل احمد و شریعتی با بیان انتقادات خود از نظام سیاسی حاکم و شرایط اجتماعی، به نوعی نقش «صدای ندا» را ایفا کردند. آن‌ها با استفاده از زبان و ادبیات ساده و قابل فهم، توانستند پیام‌های خود را به توده‌ها منتقل کنند و به‌ویژه در میان جوانان، تأثیر عمیقی بگذارند. این تأثیرات در نهایت به شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی و سیاسی و به‌ویژه انقلاب اسلامی ۱۳۵۷ منجر شد (فروغی، ۱۳۹۶: ۱۵۰۳۰). نقش روشنفکران در جنبش‌های اجتماعی و سیاسی به عنوان کاتالیزورهای تغییر، نشان‌دهنده اهمیت آن‌ها در شکل‌گیری آگاهی اجتماعی و سیاسی در جامعه است. آن‌ها با نقد وضعیت موجود و ارائه راهکارهایی برای بهبود شرایط، توانسته‌اند به عنوان صدای توده‌ها عمل کنند. این تأثیرات، به‌ویژه در آستانه انقلاب اسلامی، نشان‌دهنده قدرت روشنفکری در ایجاد تغییرات اجتماعی و سیاسی است. روشنفکران با استفاده از زبان و ادبیات قابل فهم، توانسته‌اند پیام‌های خود را به توده‌ها منتقل کنند و به نوعی نقش مهمی در شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی ایفا کنند.

۷- چالش‌ها و انتقادات

با وجود تأثیرات مثبت روشنفکران بر تحولات اجتماعی، نقدهایی نیز به رویکردهای آن‌ها وارد شده است. برخی منتقدان بر این باورند که آل احمد و شریعتی در تحلیل‌های خود، به برخی از واقعیت‌های اجتماعی و سیاسی توجه کافی نداشته‌اند. به عنوان مثال، انتقادات به شریعتی به دلیل تأکید بیش از حد بر دین و نادیده گرفتن سایر عوامل اجتماعی و اقتصادی مطرح شده است (سجادی، ۱۳۹۸). همچنین، برخی از نظریات آل احمد به دلیل عدم توجه به پیچیدگی‌های مدرنیته و چالش‌های جهانی، مورد انتقاد قرار گرفته است (احمدی، ۱۳۹۹: ۴۵، ۶۲). به علاوه، برخی از پژوهشگران بر این باورند که روشنفکران باید به تنوع اجتماعی و فرهنگی جامعه ایران توجه بیشتری داشته باشند و در تحلیل‌های خود، به جای ارائه راهکارهای کلی، به مسائل خاص و محلی توجه کنند (حسینی، ۱۴۰۰: ۷۸، ۹۵). این نقدها نشان می‌دهد که روشنفکری باید به عنوان یک فرآیند پویا و متناسب با شرایط اجتماعی و فرهنگی در نظر گرفته شود. انتقادات به رویکردهای روشنفکری، نشان‌دهنده نیاز به تنوع و توجه به واقعیت‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه است. روشنفکران باید به جای ارائه تحلیل‌های کلی، به مسائل خاص و محلی توجه کنند. این توجه به تنوع اجتماعی و فرهنگی، می‌تواند به بهبود تحلیل‌ها و راهکارهای ارائه‌شده کمک کند. همچنین، انتقادات به شریعتی و آل احمد نشان‌دهنده این است که روشنفکری باید به عنوان یک فرآیند پویا و متناسب با شرایط اجتماعی و فرهنگی در نظر گرفته شود و همواره در حال تحول باشد.

۷-۱- تأثیر روشنفکری بر هویت ملی و فرهنگی

روشنفکری در ایران نه تنها بر تحولات سیاسی و اجتماعی تأثیرگذار بوده، بلکه بر هویت ملی و فرهنگی نیز تأثیر عمیقی گذاشته است. روشنفکران با نقد وضعیت موجود و تبیین هویت ملی، سعی در احیای ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی داشتند. این تلاش‌ها به‌ویژه در دوران معاصر، در برابر تأثیرات جهانی‌سازی و مدرنیته، اهمیت بیشتری پیدا کرده است. آل احمد و شریعتی هر دو به‌نوعی به تبیین هویت ملی و فرهنگی پرداخته‌اند. آل احمد با تأکید بر هویت ایرانی و نقد غرب‌زدگی، سعی در احیای ارزش‌های سنتی و ملی داشت. او معتقد بود که جامعه ایرانی باید از ارزش‌های فرهنگی خود دفاع کند و به‌جای پذیرش فرهنگ غربی، به‌دنبال هویت ملی خود باشد (آل احمد، ۱۳۴۱: ۷۶). شریعتی نیز با تأکید بر دین و نقش آن در شکل‌گیری هویت ملی، سعی در ایجاد یک هویت اسلامی-ایرانی داشت. او بر این باور بود که دین می‌تواند به‌عنوان یک نیروی محرکه در جهت احیای هویت ملی و فرهنگی عمل کند و مردم را به سمت عدالت و آزادی هدایت کند (شریعتی، ۱۳۴۹: ۱۰۵). این رویکردها به‌ویژه در آستانه انقلاب اسلامی، تأثیرگذار بود و به تقویت احساس هویت ملی و مذهبی در جامعه کمک کرد. تأثیر روشنفکری بر هویت ملی و فرهنگی نشان‌دهنده اهمیت این پدیده در شکل‌گیری و تبیین هویت اجتماعی است. روشنفکران با نقد وضعیت موجود و تبیین هویت ملی، سعی در احیای ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی داشتند. این تلاش‌ها به‌ویژه در برابر تأثیرات جهانی‌سازی و مدرنیته، اهمیت بیشتری پیدا کرده است. روشنفکری می‌تواند به‌عنوان یک نیروی محرکه در جهت تقویت هویت ملی و فرهنگی عمل کند و به جامعه کمک کند تا در برابر تأثیرات منفی خارجی مقاومت کند.

۷-۲- روشنفکری و چالش‌های جهانی‌سازی

در دنیای امروز، روشنفکری با چالش‌های جدیدی روبه‌رو است. جهانی‌سازی و تأثیرات آن بر فرهنگ و هویت ملی، یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی است که روشنفکران ایرانی با آن مواجه هستند. جهانی‌سازی به‌معنای گسترش ارتباطات و تعاملات فرهنگی، اقتصادی و سیاسی در سطح جهانی است که می‌تواند تأثیرات مثبت و منفی بر جوامع محلی داشته باشد. روشنفکران ایرانی باید به‌دنبال راهکارهایی باشند که بتوانند از مزایای جهانی‌سازی بهره‌برداری کنند و در عین حال، هویت ملی و فرهنگی خود را حفظ کنند. این چالش نیازمند تحلیل‌های عمیق و دقیق از شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه است. روشنفکری باید به‌عنوان یک فرآیند پویا و متناسب با شرایط اجتماعی و فرهنگی در نظر گرفته شود و به‌دنبال تبیین راهکارهایی باشد که بتواند به بهبود شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه کمک کند (حسینی، ۱۴۰۰: ۷۸، ۹۵).

چالش‌های جهانی‌سازی نیازمند واکنش‌های هوشمندانه از سوی روشنفکران است. آن‌ها باید بتوانند از مزایای جهانی‌سازی بهره‌برداری کنند و در عین حال، هویت ملی و فرهنگی خود را حفظ کنند. این نیازمند تحلیل‌های عمیق از شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه است. روشنفکری باید به‌عنوان یک فرآیند پویا و متناسب با شرایط اجتماعی و فرهنگی در نظر گرفته شود و به‌دنبال تبیین راهکارهایی باشد که بتواند به بهبود شرایط اجتماعی و فرهنگی جامعه کمک کند.

تحلیل نقش روشنفکری در تحولات اجتماعی و سیاسی ایران نشان می‌دهد که این پدیده، به‌عنوان یک عامل کلیدی در شکل‌گیری و هدایت تغییرات اجتماعی عمل کرده است. جلال آل احمد و علی شریعتی با نقد وضعیت موجود و ارائه دیدگاه‌های نوین، توانسته‌اند به تقویت آگاهی اجتماعی و سیاسی در جامعه کمک کنند. با این حال، نیاز به بررسی و نقد مستمر این نظریات و رویکردها وجود دارد تا بتوان از آن‌ها به‌عنوان منابع الهام‌بخش برای آینده استفاده کرد. نتایج این تحلیل می‌تواند به درک بهتر از چالش‌ها و فرصت‌های موجود در عرصه روشنفکری و تأثیر آن بر تحولات اجتماعی و سیاسی ایران کمک کند و به پژوهشگران و فعالان اجتماعی در جهت بهبود شرایط جامعه یاری رساند. در نهایت، روشنفکری به‌عنوان یک پدیده اجتماعی و فرهنگی، باید به‌طور مداوم مورد بازنگری و تجدید نظر قرار گیرد تا بتواند به نیازهای متغیر جامعه پاسخ دهد.

۸- تحلیل تطبیقی اندیشه‌های جلال آل احمد و علی شریعتی:

۸-۱- تأثیرات و رویکردهای روشنفکری در ایران معاصر

در این بخش، به تحلیل تطبیقی اندیشه‌های جلال آل احمد و علی شریعتی پرداخته می‌شود. این دو روشنفکر با رویکردهای متفاوت و تأثیرگذار خود در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی، نقش مهمی در شکل‌گیری آگاهی اجتماعی و سیاسی در ایران معاصر ایفا کرده‌اند.

۸-۲- نقد غرب‌زدگی و هویت ملی

برخورد جلال آل احمد با اندیشه غربی و فرآیند نوگرایی او را مجبور کرد که به بومی‌گرایی روی آورد. با در نظر گرفتن سیر عقاید او آنچنان که در غرب زدگی و در خدمت و خیانت روشنفکران شرح داده شد، آدمی متوجه می‌شود که آل احمد هر روز بیشتر به این اندیشه می‌رسید که حفظ آداب و رسوم بومی از طریق روی آوردن به مذهب شیعه امکان‌پذیر است. گرچه این دو کتاب نشان‌دهنده گرایشی به التقاط از سوی نویسنده آن است. که به مناسبت از ناسیونالیسم ایرانی، تحلیلی اقتصادی مارکسیستی، و اگزیستانسیالیسم اروپایی مایه می‌گیرد. ولی یک گرایش مذهبی نیرومند را در گفتمان آل احمد می‌توان تشخیص داد، او عقیده داشت از زمان روی کار آمدن سلسله صفوی، که با علم مذهب به حفظ استقلال ایران در برابر امپراتوری عثمانی مبادرت ورزید مذهب شیعه در کنه روحیه اجتماعی ایرانیان جایگاه ویژه‌ای یافته است لذا آل احمد اسلام شیعه را عنصری تفکیک‌ناپذیر از هویت ایرانی قلمداد می‌کرد. از این رو، او تجدید حیات اسلام شیعه را موثرترین «واکسن» در برابر بیماری واگیردار غرب‌زدگی تشخیص می‌داد و روحانیون را با صلاحیت‌ترین «پزشکانی» تلقی می‌کرد که می‌توانند این واکسن نجات‌دهنده هویت را فراهم سازند (بروجردی، ۱۳۷۷: ۱۱۸). شریعتی منادی این اندیشه بود که روشنفکران غیر روحانی توانایی آن را دارند که، شاید حتی با موفقیتی بیش از روحانیون، به مسائل جاودانه تفکر اسلامی بپردازند. بزرگترین امتیاز، و در عین حال چشمگیرترین نقطه ضعف او را در آن می‌بینم که استدلال گفتمانی متکلمان و فقیهان را تقریباً یکسره نادیده گرفت. گرچه این نادیده‌گیری او را نزد نسل جوان، که زبان ناآشنای و عتیق مآب علما را دوست ندارند، محبوب ساخت ولی در میان علمای روحانی برای او پشتیبانی یا احترام چندانی به بار نیاورد. درواقع گفتمان ضدروحانی شریعتی، او را از بسیاری از متحدان بالقوه خود بیگانه ساخت و علاوه بر این، از منظری غیر دینی می‌توان از شریعتی به خاطر این خام‌اندیشی که می‌خواست از دین‌پیرایی پروتستانی تقلید کند انتقاد کرد (بروجردی، ۱۳۷۷: ۱۸۱).

۸-۳- رویکرد به مسائل اجتماعی و سیاسی

در زمینه مسائل اجتماعی و سیاسی، آل احمد بیشتر بر نقد وضعیت موجود و احیای هویت ملی تمرکز دارد. او به دنبال ایجاد یک آگاهی اجتماعی و فرهنگی است که بتواند مردم را به سمت تغییرات مثبت سوق دهد. آل احمد با تحلیل عمیق و انتقادی از وضعیت اجتماعی، به ویژه در دهه های ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰، سعی در جلب توجه جامعه به چالش های هویتی و فرهنگی دارد. آل احمد به مفهوم غربزدگی، به عنوان یک بیماری اجتماعی فاسدکننده می پرداخت و عقیده داشت این بیماری شایع می تواند به از میان رفتن اصالت فرهنگی، استقلال سیاسی و سلامت اقتصادی ایران بینجامد. بکارگیری استعاره های پزشکی از سوی او برای اشاره به یک عارضه فرهنگی، سیاسی و اقتصادی، نهی بود بر لزوم داشتن هشیاری فکری (بروجردی، ۱۳۷۷: ۱۱۲). در مقابل، شریعتی بر این باور است که دین می تواند به عنوان یک نیروی محرکه در ایجاد تغییرات اجتماعی عمل کند. او با تأکید بر عدالت اجتماعی و آزادی، سعی در جذب جوانان و طبقات مختلف اجتماعی به جنبش های سیاسی دارد. شریعتی با استفاده از زبان و ادبیات جذاب و شاعرانه، توانسته است پیام های خود را به طور مؤثری به نسل جوان منتقل کند و آن ها را به سمت مبارزه با ظلم و استبداد هدایت کند. شریعتی برای مبارزه با این گرایش فکری - فرهنگی گفتمان بازگشت به خویشتن را رواج داد. این بدل گفتمان «بازگشت به دوزخیان زمین» قانون بود، اما با یک لعاب ویژه ایرانی. در حالی که روح گفتمان قانون غیرمذهبی بود و بر ویژگی های نژادی، تاریخی، و زبانی جهان سوم انگشت می نهاد، گفتمان شریعتی لحنی مذهبی داشت و بر «ریشه های اسلامی» تأکید می کرد (بروجردی، ۱۳۷۷: ۱۷۶).

۸-۴- زبان و ادبیات توسعه

دو گروه قبل از انقلاب و اوایل انقلاب به ادبیات توسعه توجه داشتند؛ یکی نیروهای چپ که توسعه سرمایه داری را محکوم و نقد می کردند و از توسعه سوسیالیستی دفاع می کردند. و گروه دیگری که نگاه مثبتی به ادبیات توسعه ی رایج داشتند و عموماً فارغ التحصیلان دانشگاه های آمریکا بودند و به عنوان هارواردی ها شناخته می شدند و در سازمان برنامه مستقر شدند و شروع بکار کردند. اصلاً سازمان برنامه به این دلیل در ایران تشکیل شد که توسعه را پیش ببرد. این دو گروه نظر مثبتی به توسعه داشتند هرچند رویکردشان از هم متفاوت بود. وارد این بحث نمی شویم که کدام رویکرد اشتباه یا درست بود، چون مهم این است که این دو گروه رویکردی مثبت به توسعه داشتند. اما دو گروه دیگر بودند که نظرشان به توسعه منفی بود یا فرعی بود. یک گروه از این ها اسلام گرایانی بودند که اعتقاد داشتند اسلام در خودش همه چیز دارد و کافیت آن اصول مطلوب را استخراج و عرضه کنیم و نیازی هم به الگو برداری از غرب، شرق یا هر جای دیگر نداریم. برای این تفکر، توسعه اصلاً مفهومی نداشت. گروه دومی که توسعه را فرعی می دانست، ملی گرایان بومی بودند، و با این ایده و پیش فرض که باید به خویشتن خویش برگردیم در مقابل توسعه قرار گرفته بودند. جلال آل احمد و علی شریعتی نظر چندان مثبتی به توسعه نداشتند و در نهایت آن را یک موضوع فرعی می دانستند. اتفاق دیگری در ایران افتاد که توسعه را به حاشیه برد و آن رادیکالیسم سیاسی بود. وقتی تمام هم و غم نیروهای سیاسی، برانداختن رژیم شاه بود، جایی برای فکر کردن به توسعه باقی نماند. امثال جلال مشکل ایران را سرمایه داری و استبداد وابسته می دیدند و عقب افتادگی ایران را معلول این دو لحاظ می کردند. کم تر به ذهن شان می رسید که عقب افتادگی، قطب و نقطه ی مقابلی دارد که می تواند توسعه باشد. اگر از عقب افتادگی می گفتند، علتش را شاه می دانستند. اما درباره ی این که برای برون رفت از این عقب ماندگی چه اتفاقی باید رخ دهد، فکر نمی کردند (قادری، ۱۴۰۲، ص ۷۱).

۹- تأثیر روشنفکری بر تحولات سیاسی

روشنفکری در ایران معاصر، به ویژه در دوران قبل از انقلاب اسلامی، تأثیر قابل توجهی بر تحولات سیاسی داشته است. جلال آل احمد و علی شریعتی هر دو به عنوان روشنفکرانی که در نقد وضعیت سیاسی و اجتماعی جامعه خود فعال بودند، نقش مهمی در شکل گیری جنبش های اجتماعی و سیاسی ایفا کردند.

در همان زمان و سال هایی که کتاب غرب زدگی آل احمد دست به دست می شد، در آن سوی دنیا، هانتینگتون کتاب سامان سیاسی در جوامع دستخوش دگرگونی را منتشر کرد که با نزدیک به چهار دهه تأخیر در ایران ترجمه و منتشر شد، کتابی در روایت دقیق و نکته سنجانه از بحران های جوامع دستخوش نوسازی که نشان می داد توسعه اقتصادی در کشورهای دستخوش نوسازی در مقایسه با کشورهای فقیر، می تواند به خشونت بیشتری بینجامد. مطابق بررسی هانتینگتون نرخ نوسازی در کشورهای هم چون ایران در دهه ی چهل بالاتر از نرخ نوسازی در کشورهای اروپایی و آمریکایی بود و خواست نوسازی در این بازه زمانی کوتاه که به یک سزارین می مانست، می توانست موجب بالا گرفتن نارضایتی های اجتماعی شود و به توقعات فزاینده دامن بزند. روشنفکری دهه ی چهل ی ما اما به جای غلبه بر سرخوردگی و به جای خواستاری توازن در نوسازی، به جای آن که نوری بتاباند، مشعلی به دست گرفت و مقابله با نوسازی را جلودار شد. می توان

شرایط زمانه ای را که غرب زدگی فرزند آن بود فهمید و توضیح داد. اما شرایط زمان و مکان، اگرچه چهل و بی خبری را توضیح می دهد، توجیح نمی کند. چرا؟ (خجسته رحیمی، ۱۴۰۲، ص ۱۴).

۱۰- تنوع در رویکردهای روشنفکری

تحقیق حاضر نشان می دهد که تنوع در رویکردهای روشنفکری در ایران می تواند به عنوان یک نقطه قوت در تحلیل مسائل اجتماعی و فرهنگی محسوب شود. جلال آل احمد و علی شریعتی با وجود تفاوت های اساسی در دیدگاه ها و رویکردهایشان، هر کدام به نوعی به تحلیل و تبیین مسائل پرداخته اند و این تنوع می تواند به شکل گیری دیدگاه های جدید و نوآورانه کمک کند. آل احمد با تمرکز بر نقد غرب زدگی و احیای هویت ملی، به دنبال ایجاد یک آگاهی اجتماعی و فرهنگی بود که بتواند مردم را به سمت تغییرات مثبت سوق دهد (مومنی، ۱۴۰۰: ۵۵، ۷۰). در حالی که شریعتی با تأکید بر دین و عدالت اجتماعی، سعی در ایجاد یک هویت اسلامی-ایرانی داشت که بتواند در برابر چالش های اجتماعی و سیاسی ایستادگی کند (سجادی، ۱۴۰۱: ۳۴، ۵۰). این تنوع در رویکردها می تواند به پژوهشگران و فعالان اجتماعی کمک کند تا از تجربیات و نظرات این دو چهره برجسته بهره برداری کنند و در جهت بهبود شرایط اجتماعی و سیاسی جامعه گام بردارند. تنوع در رویکردهای روشنفکری به عنوان یک نقطه قوت در تحلیل مسائل اجتماعی و فرهنگی می تواند به شکل گیری دیدگاه های جدید و نوآورانه کمک کند. جلال آل احمد و علی شریعتی با رویکردهای متفاوت خود، به خوبی نشان دهنده این واقعیت هستند که چگونه اندیشمندان می توانند با نقد وضعیت موجود و ارائه دیدگاه های نوین، به تقویت آگاهی اجتماعی و سیاسی در جامعه کمک کنند. این تنوع می تواند به ایجاد یک فضای گفت و گو و تبادل نظر در جامعه منجر شود.

۱۱- تأثیرات فرهنگی و اجتماعی

آثار جلال آل احمد و علی شریعتی نه تنها به عنوان منابعی برای تحلیل وضعیت اجتماعی و سیاسی شناخته می شوند، بلکه به عنوان منابع الهام بخش برای نسل های بعدی نیز عمل کرده اند.

آل احمد با نقد فرهنگ غربی و تأکید بر ضرورت حفظ هویت ملی، به نوعی به تقویت احساس ملی گرایی در جامعه کمک کرد. او با استفاده از زبان ساده و قابل فهم، توانست مفاهیم عمیق فرهنگی را به توده ها منتقل کند و آن ها را به تفکر در مورد هویت و فرهنگ خود ترغیب کند (محمودی، ۱۴۰۲: ۱۲۰، ۱۰۱).

شریعتی نیز با تأکید بر نقش دین و عدالت اجتماعی، سعی در ایجاد یک هویت اسلامی-ایرانی داشت که بتواند به عنوان یک نیروی محرکه برای تغییرات اجتماعی عمل کند. او با استفاده از زبان ادبی و شاعرانه، توانست مفاهیم عمیق اجتماعی و سیاسی را به نسل جوان منتقل کند و آن ها را به عمل اجتماعی ترغیب کند (خسروپناه، ۱۳۹۴: ۲۳، ۴۰).

تأثیرات فرهنگی و اجتماعی روشنفکری بر جامعه ایرانی نشان دهنده این واقعیت است که اندیشمندان می توانند با نقد وضعیت موجود و ارائه دیدگاه های نوین، به تقویت احساس هویتی و ملی در جامعه کمک کنند. آثار جلال آل احمد و علی شریعتی به خوبی نشان دهنده این واقعیت هستند که چگونه اندیشمندان می توانند با تکیه بر مفاهیم فرهنگی و اجتماعی، به ایجاد یک جامعه فعال و پویا منجر شوند.

جلال آل احمد و علی شریعتی با نقد وضعیت موجود و ارائه دیدگاه های نوین، توانسته اند به تقویت آگاهی اجتماعی و سیاسی در جامعه کمک کنند. تحقیق حاضر همچنین به این نکته اشاره دارد که نیاز به بررسی و نقد مستمر این نظریات و رویکردها وجود دارد تا بتوان از آن ها به عنوان منابع الهام بخش برای آینده استفاده کرد. این تنوع در رویکردها و دیدگاه ها می تواند به عنوان یک نقطه قوت در روشنفکری ایران محسوب شود و به شکل گیری دیدگاه های جدید و نوآورانه کمک کند. در نهایت، روشنفکری به عنوان یک پدیده اجتماعی و فرهنگی، باید به طور مداوم مورد بازنگری و تجدید نظر قرار گیرد تا بتواند به نیازهای متغیر جامعه پاسخ دهد و به بهبود شرایط اجتماعی و سیاسی کمک کند. تحقیق حاضر به بررسی تأثیر روشنفکری بر تحولات اجتماعی و سیاسی در ایران معاصر با تمرکز بر دو چهره برجسته، جلال آل احمد و علی شریعتی، پرداخته است. این دو روشنفکر با رویکردهای متفاوت و تأثیرگذار خود، نقشی کلیدی در شکل گیری آگاهی اجتماعی و سیاسی در جامعه ایرانی ایفا کرده اند.

۱۲- چالش ها و فرصت ها

با وجود تأثیرات مثبت روشنفکری، چالش هایی نیز در این زمینه وجود دارد. روشنفکری در ایران همواره با موانع و چالش های متعددی مواجه بوده است. فشارهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی می تواند به تضعیف نقش روشنفکران و محدود کردن فضای نقد و تحلیل منجر شود. به عنوان مثال، سانسور و محدودیت های رسانه ای می تواند مانع از انتشار و ترویج اندیشه های نوین شود و به نوعی به خاموشی صدای روشنفکران منجر گردد. با این حال، فرصت هایی نیز برای روشنفکری وجود دارد. با پیشرفت فناوری و گسترش شبکه های اجتماعی، امکان

انتشار و ترویج اندیشه‌های نوین به‌راحتی فراهم شده است. این فضا می‌تواند به روشنفکران کمک کند تا صدای خود را به جامعه منتقل کنند و به ایجاد یک گفت‌وگوی سازنده و مؤثر در جامعه کمک نمایند. به‌علاوه، نیاز به بازنگری و نقد مستمر نظریات و رویکردها می‌تواند به غنای فکری و فرهنگی جامعه کمک کند و به شکل‌گیری دیدگاه‌های جدید و نوآورانه منجر شود.

۱۳- نتیجه‌گیری

این بخش به بررسی و تحلیل نتایج تحقیق در زمینه تأثیر روشنفکری بر تحولات اجتماعی و سیاسی در ایران معاصر، به‌ویژه از منظر دو چهره برجسته، جلال آل احمد و علی شریعتی، می‌پردازد. این دو روشنفکر با رویکردهای متفاوت و تأثیرگذار خود، نقش مهمی در شکل‌گیری آگاهی اجتماعی و سیاسی در جامعه ایرانی ایفا کرده‌اند. نتایج این تحقیق در چند محور اصلی ارائه می‌شود. روشنفکری به‌عنوان یک پدیده اجتماعی و فرهنگی، نقش کلیدی در شکل‌گیری آگاهی اجتماعی در ایران معاصر ایفا کرده است. جلال آل احمد و علی شریعتی با نقد وضعیت موجود و ارائه دیدگاه‌های نوین، توانسته‌اند به تقویت آگاهی اجتماعی و سیاسی در جامعه کمک کنند. جلال آل احمد با انتقاد از فرهنگ غربی و تأکید بر ضرورت احیای هویت ملی، سعی در جلب توجه جامعه به چالش‌های هویتی و فرهنگی داشت. او با استفاده از زبان ساده و قابل فهم، به تبیین مسائل اجتماعی و فرهنگی پرداخته و تلاش کرد تا مردم را به تفکر و تأمل در مورد هویت و فرهنگ خود دعوت کند. این رویکرد باعث شد که آثار او به‌عنوان منابع الهام‌بخش برای نسل‌های بعدی شناخته شوند و تأثیر عمیقی بر آگاهی اجتماعی بگذارند.

اگر دو روشنفکر اصلی جریان بومی‌گرایی در دو دهه ۴۰ و ۵۰ یعنی آل احمد و شریعتی را با هم مقایسه کنیم. آل احمد و علی شریعتی هر دو نگاهی حسرت بار (رمانتیک) به تاریخ ایران دارند، چنانکه در «خسی در میقات» آل احمد و «کوپریات» شریعتی آشکار است. این دید حسرت بار چاره‌یابی برای گرفتاری ایران را ناممکن می‌کند. به آن نشان که در هنگامه تجدیدگرایی، این هر دو روشنفکر ایرانی به کسانی چون شیخ فضل‌الله نوری و ابودر و فرانتس فانون و سارتر بسان الگوی فکر می‌نگرند در حالیکه این کسان همخوانی چندانی با جامعه ایرانی دهه ۴۰ و ۵۰ ندارند. این دو روشنفکر اگرچه قلمی توانا دارند و بیش از هر کس دیگری بر نسل بعد از خود اثر گذاشته‌اند اما پس از گذشت چندین دهه باید با نگاهی انتقادی به پی آمدهای بومی‌گرایی ایشان نگریست.

یکی از مبانی پیشرفت غرب در حوزه‌های اقتصادی و اجتماعی، معطوف به رشد فکری و بلوغ سیاسی است. جریان‌های فکری در تاریخ اندیشه‌ی مغرب زمین به‌طور پیوسته و در یک روند مستمر تاریخی، با تفسیرها و تاملات خود از الهیات، اجتماعیات و ادبیات باعث پدیداری رخدادهایی نظیر رفورماسیون، رنسانس، روشنگری و همچنین ایجاد بنیادها و نهادهایی نظیر دموکراسی، اقتصاد آزاد و رویکردهای مبتنی بر توسعه شدند. این روند در تاریخ دوره‌ی جدید ایران با موانعی روبرو بوده که به نظر می‌رسد همچنین نیز پابرجاست. فارغ از گسست‌های تاریخی و معرفتی که ایران در دو سده‌ی اخیر و در مواجهه با غرب به آن دچار شده و خود زمینه‌ساز عدم رشد و بلوغ فکری و سیاسی شده است. روشنفکران ایرانی در پنجاه سال اخیر با تمسک به ایدئولوژی‌های چپ و ایجاد رنسانس اسلامی و اصلاح دینی بدون توجه به واقعیت نظام اجتماعی و صلاح مردم، تنها به دنبال یک ایدئولوژی کاملاً ذهنی و ایده‌هایی نظیر غرب زدگی و بازگشت به خویش گونه‌ای از تجددستیزی را در تاریخ اندیشه‌ی معاصر ایران نهادینه کرده‌اند که پس از آن، راه هرگونه تعاطی و تعامل مجتهدانه با پایداری فکری و نهادهای مدرن برخاسته از آن نظیر دموکراسی پارلمانی یا اقتصاد بازار که به خلع ید دولت در تجارت و مشروطیت قدرت در سیاست می‌انجامد مسدود یا تنگ شده است. روشنفکران ایرانی در دهه‌های چهل و پنجاه خورشیدی با تکیه بر ایده‌های قانونی غرب زدگی و بازگشت به خویش با تولید جلال آل احمد و علی شریعتی مسئول پراکندن آگاهی کاذبی در جامعه‌ی ایرانی شدند. و چون آنها بیشتر دنبال کننده ایدئولوژی خود بوده‌اند کمتر به موضوعاتی از جمله مردم، رفاه و آزادی مردم پرداخته‌اند. بنابراین این روشنفکران اگرچه ادیب و آثار چشمگیری نیز خلق کرده‌اند اما افکار سیاسی و اجتماعی آنها مهم‌ترین نقش را در اخلاص گری در روند مدرنیته ایرانی بازی کرده است و از این طریق زندگی فردی و جمعی ایرانیان را در ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن مختل ساخته است.

در نتیجه، روشنفکری نه‌تنها به‌عنوان یک پدیده فرهنگی، بلکه به‌عنوان یک نیروی اجتماعی و سیاسی، باید در قانون توجه قرار گیرد. این امر می‌تواند به شکل‌گیری یک جامعه آگاه، متفکر و پویا کمک کند که در آن افراد به‌طور فعال در فرآیندهای اجتماعی و سیاسی مشارکت کنند و به بهبود شرایط زندگی خود و جامعه‌شان بپردازند. روشنفکری، با توجه به تاریخچه غنی و چالش‌های معاصر، می‌تواند به‌عنوان یک ابزار مؤثر در دستیابی به توسعه پایدار و عدالت اجتماعی در ایران معاصر عمل کند. این پدیده باید به‌عنوان یک منبع الهام‌بخش برای نسل‌های آینده در نظر گرفته شود تا آن‌ها بتوانند با تکیه بر اصول روشنفکری، به ساختن آینده‌ای بهتر و عادلانه‌تر برای جامعه خود بپردازند. در نهایت، روشنفکری باید به‌عنوان یک فرآیند پویا و در حال تحول در نظر گرفته شود که به‌طور مداوم نیاز به بازنگری و تجدید نظر دارد. این بازنگری می‌تواند به شکل‌گیری یک فضای فکری و فرهنگی غنی کمک کند که در آن اندیشه‌های نوین و خلاقانه به‌راحتی

مطرح و مورد بحث قرار گیرند. این فرایند نه تنها به تقویت هویت ملی و اجتماعی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند به ایجاد یک جامعه متفکر و پویا منجر شود که در آن افراد به‌طور فعال در فرآیندهای اجتماعی و سیاسی مشارکت کنند و به بهبود شرایط زندگی خود و جامعه‌شان بپردازند. در نهایت، روشنفکری باید به‌عنوان یک نیروی سازنده در جامعه عمل کند و به بهبود شرایط اجتماعی و سیاسی کمک نماید. این پدیده می‌تواند به‌عنوان یک منبع الهام‌بخش برای نسل‌های آینده در نظر گرفته شود تا آن‌ها بتوانند با تکیه بر اصول روشنفکری، به ساختن آینده‌ای بهتر و عادلانه‌تر برای جامعه خود بپردازند.

منابع

۱. آل احمد، جلال. (۱۳۴۱). غرب‌زدگی. تهران. نشر نی.
۲. بروجرودی، مهرزاد. (۱۳۷۷). روشنفکران ایرانی و غرب، ترجمه جمشید شیرازی. تهران: نشر فرزانه روز.
۳. چامسکی، نوام. (۲۰۰۰). کنترل رسانه: دستاوردهای شگفت‌انگیز تبلیغات. (ترجمه محمد غلامی). چاپ ۱. تهران. انتشارات علم.
۴. حسینی، رضا. (۱۴۰۱). نقد روشنفکری در ایران. تهران. انتشارات دانشگاه تهران.
۵. شریعتی، علی. (۱۳۴۹). حسین، وارث آدم. تهران. انتشارات امیرکبیر.
۶. شریعتی، علی. (۱۳۵۰). مذهب علیه مذهب. تهران انتشارات امیرکبیر.
۷. شریفی، فاطمه. (۱۴۰۰). نقش روشنفکران در گفتمان‌های سیاسی. تهران. انتشارات آگاه.
۸. کاظمی، مهدی. (۱۴۰۲). جایگاه روشنفکران در تحولات اجتماعی ایران. تهران. انتشارات علم.
۹. متین، افشین. (۱۳۹۹). هم شرقی، هم غربی (تاریخ روشنفکری مدرنیته ایرانی). ترجمه حسن فشارکی. تهران: نشر شیرازه کتاب
- ما
۱۰. محمودی، ناصر. (۱۳۹۹). روشنفکری و فرهنگ ایرانی. تهران. انتشارات خوارزمی.
۱۱. گیدنز، آنتونی. (۱۹۹۰). پیامدهای مدرنیته. (ترجمه محسن ثلاثی). چاپ ۱۱. تهران. انتشارات مرکز.
۱۲. هابرماس، یورگن. (۱۹۸۹). تحول ساختاری حوزه عمومی. (ترجمه جمال محمدی). چاپ ۷. تهران. انتشارات افکار.
۱۳. احمدی، یوسف. (۱۳۹۹). "نقد نظریات جلال آل احمد در زمینه مدرنیته." فصلنامه پژوهش‌های اجتماعی، دوره ۱۲، شماره ۳، ۶۲-۴۵.
۱۴. احمدی، علی و صداقتی فرد، مجتبی و شرتیان، یعقوب. (۱۴۰۲). "مقایسه نقش و راهبردهای روشنفکران قبل و بعد از انقلاب اسلامی در توسعه سیاسی ایران." فصلنامه علمی مطالعات فرهنگ - ارتباطات، سال ۲۴، شماره ۶۳، ۱۵۵-۲۴۷.
۱۵. حاتم، قادری، از روشنفکری توسعه ستیز تا ارزیابی‌های شتابزده، جلال آل احمد، از نقد تا تخطئه در میزگردی با حضور حاتم قادری و مسعود جعفری جزی، ماهنامه اندیشه پویا، شماره ۸۸، دی ماه ۱۴۰۲
۱۶. حسینی، مهدی. (۱۴۰۰). "چالش‌های روشنفکری در ایران معاصر." پژوهش‌های فرهنگی، دوره ۱۵، شماره ۱، ۷۸-۹۵.
۱۷. خجسته رحیمی، رضا. "روشنفکری و فن سالاری، درصد سالگی جلال آل احمد با میراث او چه باید کرد؟". ماهنامه اندیشه پویا، شماره ۸۸، دی ماه ۱۴۰۲
۱۸. خسروپناه، حسن. (۱۳۹۴). "علی شریعتی و تأثیر او بر جوانان." مجله تاریخ معاصر ایران، دوره ۸، شماره ۲، ۲۳-۴۰.
۱۹. سجادی، فرهاد. (۱۴۰۱). "نقد اجتماعی در آثار علی شریعتی." مجله علوم انسانی، دوره ۹، شماره ۳، ۳۴-۵۰.
۲۰. سوئل، توماس. (۱۴۰۱). روشنفکران و جامعه، ترجمه شروین صولتی و شایان صولتی، تهران، چاپ دوم، انتشارات گوتنبرگ
۲۱. فروغی، علی. (۱۳۹۶). "تأثیر روشنفکری بر انقلاب اسلامی." فصلنامه مطالعات سیاسی، دوره ۱۰، شماره ۲، ۱۵-۳۰.
۲۲. محمودی، سارا. (۱۴۰۲). "نقش روشنفکران در انقلاب اسلامی." فصلنامه مطالعات اجتماعی، دوره ۱۱، شماره ۱، ۱۰۱-۱۲۰.
۲۳. مومنی، محمد. (۱۴۰۰). "نقد هویت ملی در آثار جلال آل احمد." مجله ادبیات و فرهنگ، دوره ۶، شماره ۴، ۵۵-۷۰.
۲۴. ماهیدشتی، میثم و زاهدی مازندرانی، محمدجواد و ساجدی، عبدالله. (۱۴۰۲). "نقش روشنفکران در تحولات اجتماعی ایران بین سالهای ۱۳۴۲ تا ۱۳۵۷." فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۱۲، شماره ۱، ۶۴-۴۷

25. Suzuki, Mina. (2023). "Tradition and Modernity: The Cultural Dilemmas of Asian Societies." Asian Journal of Social Science, 51(2), 123-145.

26. Johnson, Mark. (2021). "Social Capital and Political Change: The Role of Intellectuals." Journal of Political Sociology, 29(4), 567-589.

27. McCoy, Alice, et al. (2021). "Globalization and Local Identities: The Cultural Impact of Westernization." *Cultural Studies Review*, 27(1), 45-67.
28. Kim, Seong, et al. (2022). "Religion as a Catalyst for Social and Political Participation." *Journal of Religion and Society*, 24(1), 78-99.
29. Frederick, Sarah, et al. (2022). "Cultural and Social Impacts of Modernity on Non-Western Societies." *International Journal of Cultural Studies*, 25(3), 345-367.
30. McNeil, James, et al. (2023). "The Role of Religion In Social Movements In the Middle East." *Middle Eastern Studies*, 59(1), 101-120.
31. Garcia, Ana, et al. (2022). "The Effects of Modernity on Social and Cultural Structures In Traditional Societies." *Journal of Social Issues*, 78(4), 789-804.
32. Winter, Alexander, et al. (2023). "Cultural Capital and Political Participation In Diverse Societies." *Political Behavior*, 45(2), 455-478.
33. Zarif, M. (2023). "Globalization and Local Cultures: Challenges for Iranian Intellectuals." *Journal of Globalization Studies*, 14(2), 45-60.
34. Baker, R. (2022). "Intellectual Discourse in the Middle East: Historical Perspectives." *Arab Studies Quarterly*, 44(3), 201-217.
35. Hosseini, A. (2023). "The Impact of Globalization on Iranian Cultural Identity." *Iranian Journal of Cultural Studies*, 9(1), 75-90.